

''Et lys i denne verdens mørke''

Læstadianske kodeks og det moderne samfunn¹

AV EIVIND TORP

— Du må bare ikkje bli førribausa over nånn ting, førr det kan være stærsch kost det du får særvert *der!* Du kan stakkars ikkje tænke dæ korsen det e før du har vorre der, — så no må du bare forberede dæ ... Nei du, det e ikkje nåkka førr *sarte* sjæla det der der-ran, æ va sjøll en gang i ungdommen å så på et stævne dæm hadde her, og det e nånn ting æ *seint* glømme ...²

den gamle mannen lar seg lett rive med av sin egen beretning om sine opplevelser på læstadianske samlinger. Gjennom et langt liv har han samlet mange erfaringer i forhold til bygdas læstadianere. Vi sitter ved kjøkkenbordet hans og småprater, mens jeg venter på at den læstadianske helgesamlingen skal begynne. I det vi skotter ut mot fjellet og det lille hvitmalte forsamlingshuset som ligger i forgrunnen, svinger et par biler opp foran lokalet. Fire, fem kvinner i varierende alder går inn i forsamlingshuset: Det er bygdas læstadianske kvinner som skal gjøre sine forberedelser i forsamlingshuset et par timer før selve samlingen tar til.

Helgesamlinger er en stor begivenhet i bygda. For bygdas læstadianere betyr dette en høytidshelg med mye arbeid og forberedelser, men også en tid for ''fest'' og glede: Glede over å kunne komme sammen å høre

''Ordet'' og prise Gud. Man gleder seg over å treffe gamle kjente, og bli kjent med nye ''brødre og søstre'' i troen. Blant bygdas øvrige innbyggere betyr ikke en slik samling stort: Ikke en gang bygdas kafé vil merke det store antall tilreisende ved en slik anledning. Medlemmer av den lokale menighet besørger kost og losji for sine tilreisende trosbrødre. At Fjellbygdas kafé har sjenkebevilgning for øl og vin og i helgene fungerer som bygdas eneste lokale for forlystelse — som kan gå over til utsvevelse — er kanskje viktigere forklaring. For læstadianere er det ikke forenelig med god moral å besøke slike innretninger.

Den gamle mannens advarsler angående de læstadianske samlingene uttrykker ikke læstadianeres ønske om å definere seg som forskjellige fra læstadianerne. Ønsket om å markere et slikt sosialt skille kommer like sterkt til uttrykk blant læstadianerne. I det daglige liv i bygda er imidlertid behovet for en slik gjensidig markering av forskjellighet, ikke like påtrengende. *Det* oppstår i forbindelse med spesielle hendelser, som f.eks. en helgesamling hvor det er mange tilreisende utenbygds fra. Da blir det viktig for begge grupper å signalere hvilken kategori man tilhører.

Vi befinner oss i Fjellbygda i Sør-Troms i Nord-Norge. Bygda ligger ca 350 meter

over havet i et grenseland mellom de øvre dalstrøkene og massive fjellpartier. Området ble bosatt på slutten av 1800-tallet av samer, nordmen og kvæner. Det var fra dette området forfatteren Carl Schøyen hentet materiale til sin berømte bok *Tre stammers møte*. Boken handler om "det møte som her har funnet sted mellom samer, innvandrede finner (kvæner) og nordmenn, hvordan de har kjempet mot hverandre og hvordan de har hjulpet hverandre og levd sammen" (Knutson 1977:9). Nå bor det omlag 90 personer i Fjellbygda. Befolkningen i bygda oppfattes idag som norsk, selv om noen regner seg som samer. Andre presenterer seg som etterkommere av samer, mens enkelte henviser til at deres forfedre var kvæner.

I Dalbygda, som ligger en 7—8 km. lenger ned i dalen, bor det i underkant av 200 mennesker. Også denne bygda ble fast bosatt på begynnelsen av 1800-tallet. Det var fremfor alt av samer invandret fra Nord-Sverige som bosatte seg her, men også et lite antall nordmenn og kvæner etablerte seg her. Dalbygda, og andre bygder i samme region som ble befolket på samme måte, benevnes ofte som "markebygder" etter som befolkningen bosatte seg i utmarka til de veletablerte gårdene i kystbygdene.³ Befolkningen i de omgrensende bygdene benevner oftest Dalbygdas befolkning som "dalbygdinger". Ved å benytte en slik lokal term har man i disse bygdene markert et sosialt skille mellom seg selv og "de andre", uten nødvendigvis å ha erkjent Dalbygdas befolkning som samer.

Tilsammen utgjør Fjellbygda og Dalbygda en læstadiansk menighet. Begge bygdene har et forsamlingslokale, og man samles derfor annenhver gang i respektive bygds lokale. En stor del av befolkningen fra Dalbygda har kommet til samlingen i Fjellbygda. En relativt sett mindre del av befolkningen i Fjellbygda fins i samlingslokalet.

— *Nei du forstår, det e ikkje så mange læsta-*

dianera her hos oss i Fjellbygda som neri Dalbygda! Ved kjøkkenbordet hos den gamle mannen hadde forskjeller bygdene i mellom diskret vært antydnet, men det var vanskelig å gripe fatt i hva dette egentlig var uttrykk for: Var det et spørsmål om grunleggende og viktige sosiale skiller mellom befolkningen i de to bygdene, eller var det en situasjonsbestemt måte å skape distanse til det læstadianske fellesskapet på?

Jeg befant meg i området for å studere en sosial mobiliseringsprosess som i løpet av de seneste årene hadde funnet sted i Dalbygda. Bygdas befolkning hadde gått sammen i flere utviklingsprosjekt, blant annet ville man bygge et eget grendehus. Der ønsket man å drive en egen samisk barnehage, noe som gav rett til statlig utviklingsbidrag. En viktig del av mobiliseringsprosessen var altså å skape nye forutsetninger for en lokal samisk identitetsutforming.

De mest aktive i denne mobiliseringsprosessen hadde i flere samtaler med meg påpekt læstadianismens betydning for den samiske delen av befolkningen.

— *Ettersom vi hadde de læstadianske predikantene mot oss var det viktig å få bygdas egne læstadianere med oss!* var en formulering som man ofte kom tilbake til uten at dette ble presisert nærmere. Hva var det læstadianismen ivaretok for den samiske delen av Dalbygdas befolkning, og hvorfor var de læstadianske predikantene imot den etniske reisning som hadde skjedd i Dalbygda?

I et historisk perspektiv har læstadianismen i stor grad blitt båret oppe av samer og kvæner. Dette har bidratt til at bevegelen ofte har blitt fremstilt som en "samisk kristendomsform" eller som "et symbol på finskhet".⁴

Også i nåtidige studier av læstadianismen har man konstatert at det i noen områder foreligger en viss sammenheng mellom læstadianisme og etnisk tilhørighet, f.eks. at samisk identitet uttrykkes med hjelp av,

eller gjennom den læstadianske bevegelsen (Steinlien 1984).

I et forsøk på å klargjøre eventuelle etnisitetsaspekter ved den lokale utformingen av læstadianismen bestemte jeg meg for å følge de læstadianske samlingene i området. Jeg ville dessuten klargjøre i hvilken grad den lokale mobiliseringsprosessen eventuelt ble kommentert i den "autoriserte" læstadianske retorikken ettersom dette var noe læstadianske predikanter ikke ønsket å kommentere i intervjusituasjoner. Mot slutten av artikkelen skal jeg forsøke å sette utviklingen innen den læstadianske bevegelsen inn i en historisk og teoretisk sammenheng. Først skal vi imidlertid kaste et lite blikk inn i deler av den etnografiske empiri i form av en læstadiansk helge-samling.

Helgesamling i Fjellbygda

Når jeg ankommer forsamlingshuset er det ennå noen minutter til samlingen skal begynne. Utenfor lokalet er det parkert en rekke biler. På huset står små grupper av menn og prater sammen. De fleste er eldre, men også noen yngre menn samt ungdommer helt ned i tenårene fins der. Noen barn morer seg med å springe opp og ned trappa i høyest mulig tempo. Forsamlingshuset var opprinnelig skolestua i Fjellbygda, men etter en omfattende skolesentralisering i 1950-årene, ble bygningen gitt til den læstadianske forsamlingen.

Stadig ankommer flere "festkledd" mennesker: De fleste menn har dress med hvit skjorte. Ingen har slips eller sløyfe rundt halsen, og fraværet av et slikt plagg blir ekstra påfallende ved at skjorten er kneppet helt igjen i halsen. — *Vi træng ikkje å pynte oss med unødvendig fjas bare for pynten sin egen del*, sier man med henvisning til fortiden, da det var knapt med kontanter og enhver luksusgjenstand ble avvist som "satans fristel-

ser".⁵ Det er kun blant de "førstefødte", en av tre hovedretninger innen læstadianismen, at mennene ikke bærer slips eller sløyfe. Fraværet av et slikt plagg blir altså et symbol for tilhørighet til nettopp denne læstadianske retningen. Ved at symbolet kommuniseres gjennom fravær av noe, kan vi kalle det et negasjons-symbol.⁶ De fleste kvinner er kledd i kjole eller skjørt. Alle har tørkle over hodet, stramt knyttet under haken. Hos de eldre kvinnene kan man ane at håret er satt opp i en topp under tørklet.⁷

Idet jeg stiger inn i huset er lokalet alt begynt å bli temmelig fullsatt. Selv finner jeg plass på en av de bakerste trebenkene. En eldre kvinne fra nabobygda samler tre småroller rundt seg, samtidig som hun nikker meg velkommen til "deres" benk. Idet predikantene setter seg blir det brått roligere i lokalet, hilsing og småprat tar slutt, og folk finner raskt plassene sine: — *Æ vil få lov å ønske alle sammen hjerteleg velkommen tel samling her hos oss*. Den lokale predikanten har med disse ord gjort det klart at samlingen er begynt, samtidig som han har markert den åpne og varme tonen læstadianerne har rundt sine samlinger; enhver er alltid velkommen og tas vel imot.

Selve samlingslokalet er organisert slik at menigheten tar plass på benkerader på hver side av en midtgang, som fører opp mot bordet der predikantene sitter. Slik minner lokalet i sin utforming om en vanlig norsk kirke. Predikantbordet er plassert på en avsats, — der kateteret stod i fordums dager.⁸ Hvor de forskjellige menighetsmedlemmer setter seg i lokalet er tilfeldig — dvs. det fins ikke noen spesifikke læstadianske regler for hvor man plasserer seg i lokalet, eller hvem man setter seg ved siden av. Likefullt finner man oftes "de kristne" lengst fram i lokalet, og de med en mer perifer tilknytning til bevegelsen, lengst bak.

Plasseringen ved predikantbordet er derimot veldefinert: i fremste rekke, og ved

midten av bordet, sitter "den eldste" av de tilreisende predikantene.⁹ Ved hans høgre side sitter hans "reisekamerat" — den andre av de tilreisende predikantene.¹⁰ På "den eldste" venstre side sitter som regel "den eldste" i den lokale menighet. På stolrekken bak dem sitter evt. tilreisende "eldster" fra andre menigheter, samt medlemmer av den lokale menighet som har påbegynt en karriere som religiøse ledere i den lokale sfære, men som fortsatt er under opplæring og vegledning.

Hvem som sitter ved predikantbordet kan imidlertid variere, avhengig av hvem som leder samlingen, hvem som skal lese osv. Selve bordet utgjør det fysiske skillet mellom predikanter og menighet, og markerer et symbolsk skille mellom menigheten og dens religiøse autoriteter.

Møtet starter med at den lokale predikanten leser opp et brev til menigheten fra en annen menighet blant de "førstefødte". Brevet er skrevet i anledning av denne samlingen, og regnes som en personlig hilsen mellom troende. Brevet er undertegnet av 7 menn; eldsterådet i forsamlingen. Etter at brevet er blitt lest opp er det salmesang. Læstadianerne benytter Landstads reviderte salmebok fra 1940-tallet, men velger kun blant et relativt lite utvalg av salmene: Det er de eldste salmene skrevet av Kingo og hans samtidige, som er de kjæreste blant læstadianerne. Det vesentlige er at salmen har et rolig tempo, og ikke er "opp-jazzet", som enkelte læstadianere omtaler de mer moderne salmene. Salmesangen preges av kvindestemmene, — kanskje lykkes kvinner å holde en langsom tone lengre og kraftigere enn menn?

Idet forsamlingen har roet seg etter salmesangen spør predikanten menigheten om det er noe spesielt som angår menigheten siden forrige samling. Helgesamlinger er organisert slik at første dags samling primært er forbeholdt den lokale menighet, som da

har mulighet til å ta opp spørsmål som berører dem eller få høre "de eldste" syn på evt. interne uoverensstemmelser. Annen dags samling er derimot mer åpen. Da er den lokale menighet vertsmenighet for alle "kristne" i de tilgrensende menigheter.

Ved dette tilfellet benytter flere "trobrødre" anledningen til å komme med kritikk mot den lokale predikanten. Man er misnøyd med måten han har opptrådt på i en konkret sak og presenterer det hele for forsamlingen. Predikanten forsvarer seg ved å forklare sin oppfatning av saken. Stemningen blir imidlertid mer hissig og kulliminerer med at en av "brødrene" roper til predikanten: — *Jo du, du hoppa opp i han "Gammel-Adam"!* Med dette menes at predikanten har syndet ved å la seg friste til "å gå Djevelens ærend". Ved en slik krass markering fra menighetens side har man fratatt predikanten alternative handlingsstrategier; han tvinges til å be hele menigheten om tilgivelse fra sin plass ved predikantbordet. Menigheten svarer da unisont: — *Ja Lars, du e telgedd!*

Denne hendelsen kan illustrere den åpenhet og spontanitet som første dags samling ofte preges av. Måten interne konflikter løses kan tjene som et eksempel på læstadianismens egalitære struktur.

Samlingen fortsetter med at den lokale predikanten ber en mannsperson fra menigheten om å komme opp til predikantbordet for å lese fra Læstadius' Postiller. Dette dreier seg oftest om en person på veg inn i en karriere som predikant. Etter dette blir det sunget en eller to salmer som avslutter den innledende delen av første dags samlingen.

Fra nå av ledes samlingen av de tilreisende predikantene. Den "eldste" gir ordet til den "yngre" som fortsetter samlingen ved å lese utvalgte stykker fra Bibelen. Dette etterfølges av "den eldste" egen "prædiken".¹¹ Utvalget fra Bibelen og "prædiken" er nøye

I løpet av de siste 50 årene har det blitt mer vanlig at man samles i de gamle skolestuene. Her skolehuset i Sørvikmark i Ofoten ca 1930. Foto: Tromsø Museum.

tilpasset det budskap "den eldste" mener hver enkelt menighet har behov for.

"Prædiken" i Fjellbygda er ofte preget av formaninger. Påpekninger av de påbud menigheten må rette seg etter og formaninger om å leve i tråd med "den opprinnelige læstadianske lære":

— *Vi skal ikke omge oss med avguder som blomster, gardiner, klokkestrenger, veggtepper og bilder!*, sier predikanten med intenst blikk og løftet pekefinger. Radio og TV er heller ikke tillatt ettersom det ifølge predikanten sprer synd og satans budskap.

— *Vi skal ikke kaste oss inn i en politisk agitasjon, — den slags overlater vi gladelig til andre, — nei, vi skal være et lys i verdens mørke!*, fortsetter predikanten uten i denne sammenheng å henvise til noe kristent kodeks.

Ved et senere tilfelle får jeg anledning til å tenke nærmere igjennom dette: — *Han*

bruke å ha svovelprædiken når han e hær, avslører Dalbygda samiske ungdommer for meg samtidig som de gir uttrykk for en viss overbærenhet med predikanten. Som om de overfor meg ville unnskylde ham og tillegge; — *han forstår nå ikke bedre!* I ettetid aner man at deler av predikantens formaninger kanskje først og fremst rettet seg mot dem.

I løpet av "prædiken" kommer predikanten stadig med spørsmål av religiøs karakter rettet til navngitte personer i forsamlingen. Det er alltid menn som får stå til svars. Spørsmålene kan både være av moralsk karakter eller det kan være konkrete spørsmål fra bibelhistorien. Predikanten utøver med dette en personlig kontroll over de troendes religiøse kunnskapsnivå, samtidig som det gamle læstadianske kravet om "offentlighet" ivaretas.¹²

Predikanten formaner videre menighe-

ten å verne om sine barn og unge, og påse at de ikke går på fest og dans og derved kan synde. Predikanten klargjør flere ganger "de kristnes" ansvar overfor ungdommen når det gjelder å lede dem til de rette valg i livet — *så de ikke svever ut i villfarelse!* — uten å presisere dette nærmere. I denne forbindelse påpeker predikanten stadig at han på dette området ikke trenger å *låne andres erfaring om fortapelse og synd*. På denne måten lykkes predikanten i å uttrykke at "vi er alle like overfor Gud" og at han selv er like hjelpeløs som enhver annen i kampen mellom de gode og de onde krefter.

Under denne delen av "prædiken" kommer predikanten stadig i sterk affekt. Mye av budskapet gråtes fram samtidig som predikanten stadig må gjøre korte pauser.¹³ Dette er ikke bare for å understreke predikantens egen hjelpeløshet, men fungerer også som et signal overfor menigheten om at "prædiken" går mot slutten og at "rørelsen" kan ta til.¹⁴ På dette tidspunkt er det også flere i menigheten som gråter stille. Plutselig reiser en mann i menigheten seg — ansiktet sprenges av gråt, og tårene siler nedover kindene, — med bøydd hode går han fram mot predikantbordet: Predikanten reiser seg straks, og begge omfavner hverandre idet de hikster fram noen ord gjennom gråten. Flere av de øvrige "eldste" ved predikantbordet reiser seg og omfavner hverandre, samtidig som de gråter høylydt. Flere kommer etterhvert gråtende opp mot predikantbordet for å omfavne predikantene og nå gråter de aller fleste i menigheten og stadig flere reiser seg og omfavner hverandre. "Rørelsen" blir etterhvert total og gråten mer og mer intens.

Under omfavnelsen sier som regel den ene fram ønsket om; "Guds fred", hvorpå den andre svarer; "måtte Han gi det". I en lokal kontekst vil imidlertid de fleste benytte anledningen til samtidig å uttrykke noen personlige ønsker, og evt. be om til-

givelse dersom man har syndet overfor en "bror" eller "søster".

Etterhvert som "rørelsen" varer ved, benytter en del menn anledningen til å gå utenfor lokalet for å strekke på beina og ta seg en røyk. Samtidig kan man slå av en prat med likesinnede: De fleste av disse mennene er uomvendte.¹⁵ Av predikanter og de mer aktive innen menigheten regnes de ikke blant de "troende" eller "kristne". Ikke-læstadianerne i bygda vil imidlertid kategorisere dem som læstadianere all den tid de beviselig går på samlingene.¹⁶ Det er ingen kvinner utenfor lokalet. Etter ca. 15 minutter samles man inne i lokalet igjen, og samlingen fortsetter med salmesang.

Til sist bringer forskjellige medlemmer av menigheten, — både kvinner og menn, — hilsner til samlingen fra "brødre" og "søstre", som av forskjellige grunner har vært forhindret fra å møte opp. Slike hilsner er den eneste måten "troende" kan legitimere sitt fravær på, uten å regnes for å være unnfallende. Samtidig gir slike hilsner predikantene informasjon om hvem som bør avlegges et personlig besøk.¹⁷ For hver hilsen takker forsamlingen unisont, samtidig som man ber vedkommende som frambragte hilsnen om å hilse tilbake.

Med dette er den første delen av samlingen avsluttet. Alle reiser seg og forlater denne delen av lokalet og går inn i et annet rom hvor flere langbord står dekket med kaffekopper og asjetter. Idet man går fra den ene delen av forsamlingshuset til den andre, markeres skillet mellom den religiøse og den verdslige delen av samlingen. Kvinnene markerer dette skillet ved å ta av seg hode-tørklet, eller løse på knuten å legge tørklet lenger bak på hodet og evt. ned på skuldrene, som flere av de eldre kvinnene ofte foretrekker.

Det er imidlertid ikke ment å være noen pause mellom de ulike delene av samlingen. Likefullt blir det tid til å trekke frisk luft, og

evt. slå ev en prat med kjentfolk. For barna er dette en kjærkommen anledning til å leke sammen, og ganske raskt fyker de mellom beina på de voksne både inne og ute.

På trammen møtes noen av "gammelkarran", mens kvinnene nå er travelt opptatt med å koke kaffe og stelle i stand mat. Ansvar for mat og servering går egentlig på omgang mellom kvinnene i fjellbygda og kvinnene i nabobygda, men man hjelper gjerne hverandre med serveringen. De aller eldste kvinnene tar plass ved bordene, og blir et kjærkomment fang for anpustne olderbarn.

Ikke alle får plass rundt bordene. Som fremmed i forsamlingen blir jeg imidlertid oppfordret til å ta plass. Kutymet blant de "førstefødte" er at tilreisende først skal tilbys plass ved bordet, slik at de kan påbegynne hjemreisen tidligst mulig.

Kvinnene begynner etterhvert å servere kaffe, og fat med rundstykker og lefse sendes rundt bordene. Samtalen er dempet og de fleste er fāmælte. Likefullt er det stadig noen som henvender seg til meg med en oppfordring om at jeg skal forsyne meg mer: *Du må ikke gå hungrig fra samlinga gutt!*¹⁸ — Etterhvert som de første er forsynt, forlater de bordet til fordel for de som har ventet på plass. De første begynner å ta farvel og forlater lokalet. Den første dags samling går dermed mot slutten.

Tiden mellom første og andre dags samling benytter reisepredikantene til å besøke syke eller personer som har sorg eller sjelelidelse. På formiddagen annen dag før samling, treffes eldsterådet. Enken etter bygdas tidligere store predikant (forøvrig søster til høyeste nåværende predikanten) huser den eldste av reisepredikantene og byr eldsterådet på middag.

Av omstendigheter utover min kontroll, blir jeg invitert til å delta i en slik sammenkomst som ellers blir regnet for å være en "lukket" foreteelse (Steinlien 1984).

I kjøkkenet arbeider den gamle enken og hennes to middelaldrene døtre med middagsforberedelser. Det hersker stoisk ro og verdighet over kvinnenenes arbeid i kjøkkenet. Enhver gjør sitt arbeid uten at de utveksler et ord. Bordet er dekket for seks personer, men blir uten kommentar dekket med ytterligere en tallerken for meg. Med en håndbevegelse mot bordet sier den gamle enken "versegod". Den "eldste" av reisepredikantene setter seg øverst ved bordets kortende og beholder derved sin autoritetsposisjon. Kvinnene deltar ikke i selve måltidet, men holder seg i bakgrunnen og fyller på fatene eller serverer når det er behov for det. Først etter at måltidet er avsluttet og mennene har trukket seg ut i "finrommet" setter kvinnen seg ved middagsbordet.

Under selve middagen, etter bordbønn, beretter den "eldste" religiøse anekdoter fra bibelhistorien samtidig som han presiserer og forklarer bibelord for sine eldstebrødre. Den "eldste" benytter også et slikt tilfelle til å overhøre den "yngste" innen eldsterådet. Vedkommende som er same fra Dalbygda befinner seg altså i en rekrutteringssituasjon, på veg inn i den læstadianske predikantstrukturen. Han får konkrete spørsmål fra bibelhistorien og bes dessuten ta stilling til ulike moralske dilemma. Han påminnes også om det ansvar som påhviler enhver læstadiansk predikant for "de sorgløse" innen sin menighet.

Alle de tilstedeværende vet at det blant Dalbygdas ungdom fins ganske få "kristne". Selvom de gjennom aktivt arbeid i foreningsliv og politisk virksomhet delvis står i opposisjon til læstadianismen, tar de likevel del i deler av det læstadianske felleskapet.¹⁹ De er oppvokst i familier med sterke læstadianske tradisjoner der det sosiale nettverk i lokalsamfunnet også er regulert i forhold til den læstadianske bevegelsen. Dalbygdas samiske ungdom kan således sies å stå med en fot innefor det læstadianske felleskapet og

med en fot utenfor. Deres føleleser overfor den læstadianske bevegelsen er derfor ofte ambivalent.

At den tilreisende predikanten tar opp det politiske aspektet når han besøker "vår" menighet er ikke tilfeldig: Bare noen få år tidligere hadde den samiske ungdommen i Dalbygda for første gang organisert sameforening i bygda. Foreningen var knyttet til Norske Samers Riksforbund og var således en del av den nasjonale samepolitiske strukturen. Den lokale etnopolitiske inkorporasjonsprosessen ga seg fremfor alt uttrykk i en aksjon for et eget grendehus i Dalbygda. Grendehuset skulle romme lokaler for samisk barnehage, møtelokale for forskjellige foreninger i bygda, som for eksempel sameforeningen, men også fungere som samlingslokale for den læstadianske menigheten.

Siden læstadianerne på et tidlig stadium tok avstand fra planene om et grendehus, forutsatte det videre samepolitiske arbeidet en særdeles forsiktig sosial strategi fra den samiske ungdommens side. En splittelse av Dalbygdas samiske befolkning ønsket man minst av alt. Gjennom sitt samepolitiske engasjement og sin vilje til å utvikle sin egen bygd ble Dalbygdas samiske ungdom konfrontert med et vanskelig dilemma: Hvordan skulle man ta vare på bygdas samiske tradisjoner — til en viss grad knyttet til, og uttrykt gjennom læstadiansimen — samtidig som man organiserte lokal sameforening og således tok del i den etnopolitiske kampen? Man løste dette blant annet gjennom å tilby den læstadianske menigheten samlings- og møteslokaler i grendehuset, samtidig som man utelukket aktiviteter som kodifiseres som synd blant læstadianere, f.eks. dans og helgefester.

Når den tilreisende predikanten i sin prediken fordømmer politisk arbeid taler han således med særlig adresse til Dalbygdas samiske ungdom. Hans formaning til me-

nigheten; "vi skal ikke kaste oss inn i en politisk agitasjon, — den slags overlates gladelig til andre", har likevel et dobbelt budskap: Dels forkastes politisk agitasjon rent generelt og den lokale samepolitiske aksjonen spesielt, dels presiseres det læstadianske kodeks innenfor et område der verken kirken eller bibelen gir klare anvisninger for en "korrekt" oppfatning. Med denne formuleringen har predikanten også klargjort et viktig skille innad i menigheten: *Vi* kan i denne sammenhengen tolkes som "vi, sanne læstadianere", det vil si "kristne", i motsetning til *de* "sorgløse" som også inngår i mange læstadianske fora. De lokale predikantene blir dermed påminnet om et viktig skille i forhold til sitt arbeid innad i menigheten.

Det viser seg senere at predikanten i sin "prædiken" til menigheten nesten ordrett har gjentatt en formulering i en av kirkens rapporter fra forrige århundrede. I kirkeboken fra Ibestad heter det:

Stridsspørsmålene dreide sig om Religion, men syntes fra Lapperne Side at være med en Slags Nationalstolthed. Idet de nemlig som Nation enten ere eller mene sig at være seede ned paa af Nordmændene, synes de at ville søge en Regres i formentlige aandelig Fortrin fremfor disse, idet enkelte af dem ligefrem paastaa, at Lapperne som Nation betragtet ere kaledede til at være et *Lys i denne Verdens Mørke*.²⁰ (Kursiv av forfat.)

Den gang var det et eksempel på hvordan samene "som Nation betragtet", altså i motsetning til mennesker med annen etnisk tilhørighet, anså seg "kaledede til at være et Lys i denne Verdens Mørke". Når predikanten i vår menighet hundre år senere formaner sin menighet om at: "vi skal være et lys i verden mørke!" har metaforen en helt annen betydelse. Nå avvises den etniske dimensjonen som et irrelevant forhold for den læstadianske bevegelsen. Den aktuelle kontrasten i dagens kontekst er mellom "vi (sanne kristne) læstadianere" og "verdens fortape

syndere", og i forlengelsen av dette, mellom kristendommen og annet mer eller mindre ideologisk forankret tankegods. Metaforen har i vår kontekst altså fått et rent religiøst innhold.

Fra "opposisjonsideologi" til passiv sekt

I tidligere studier av læstadianismen har flere forskere tatt utgangspunkt i slike sosiale prosesser mellom de ulike etniske gruppene for å forklare læstadiansimens hurtige etablering i det nordnorske samfunnet.²¹ Når vekkelsen spred seg på Nordkalotten på mitten av 1800-tallet, stod det nordnorske samfunnet framfor en omfattende økonomisk utvikling hvilket også innebar et økt fornorskingspress fra myndighetenes side overfor minoritetsgruppene. Parallelt med myndighetenes satsning på en større grad av markedsorienterte tilpasninger ble det nemlig "fra norsk side [...] forsøkt sagt at assimilering inn i det norske samfunn var en forutsetning for at økonomisk integrasjon kunne finne sted" (Bjørklund 1978:84).

Løsningen lå i at samer og kvæner nå avviste den norske situasjonsdefinisjon hvor de fremsto som økonomiske og sosiale minus-varianter hvis viktigste funksjon var å bekrefte nordmenns oppfatning av sin egen vellykkethet. Man gikk i gang med å produsere en opposisjonell ideologi hvor samers og kvæners materielle fattigdom ble omgjort til åndelig rikdom. "Vi skal ikke skamme oss, vi skal ikke skamme oss!", ropte predikantene. Det var en reversering av den norske vireklighets-definisjonen som fant sted" (Bjørklund 1986:9).

Måten dette skjedde på var, i følge Bjørklund, gjennom en rekke metaforiske operasjoner der hele det symbolrepertoire som av nordmenn ble tatt som et tegn på rikdom, av læstadianere ble fremstilt som et tegn på fortapelse og åndelig "fattigdom". — "Skikk Eder ikke med denne verden"²²

formante "de vakte" og kunne på den bakgrunn avvise det norske samfunn som tidligere hadde avvist dem (Bjørklund 1986, Paine 1988).

Det teoretiske utgangspunktet for en slik analyse er at læstadianismen betraktes som en tusenårsbevegelse eller "millenarian movement". Grunnlaget for å samle visse bevegelser under en slik betegnelse, er en erkjennelse av noen fellestrekk ved religiøse bevegelser blant minoriteter. I slike bevegelser er en sterk tro på en radikal endring av de sosiale forhold, kombinert med et ønske om — og en kamp for — *kulturell rekodifisering*. Slike bevegelser er typisk for etnisk plurale samfunn, med stor sosial distanse mellom de ulike befolkningsgruppene, f.eks. mellom representanter for en kolonimakt og en urbefolkningsgruppe. De religiøse bevegelsene kan sålede betraktes som organiserte forsøk fra urbefolkningers side på å oppnå materiell og politisk likeverd med majoritetsbefolkningen (Worsley 1968).

I et slikt perspektiv betraktes læstadianismen ikke bare som et minoritetsfenomen, men også som en "opposition ideology" der bevegelsen og dens ideologiske basis representerer et latent potesiale for politisk kamp. Med et slikt utgangspunkt kan læstadianismen betraktes som "ei første, halvt bevisst form for de innfødtes kamp mot kolonialismen" (Otnes 1970:77).

Et slikt resonement har imidlertid et begrenset potensiale for å forklare læstadianismen som sosialt fenomen i *dagens* samfunn: Samenes nåværende minoritetssituasjon er for eksempel svært anderledes enn den var for 100 år siden. Mange læstadianere kan idag vise til attraktive karrierer innen det norske samfunnet, samtidig som mange "læstadianske bygder" oppviser større velstand enn andre ikke-læstadianske bygdesamfunn. Det kan således synes urimelig å forklare rekrutteringen og vedlikehold av

nåtidens læstadianske bevegelse utifra de opplevelser og erfaringer som den nordnorske befolkningen idag gjør seg i forhold til det moderne samfunn. Samtidig har vi fra vår egen kontekst erfart at dagens læstadianske bevegelse ikke synes å gi rom for noen politisk opposisjon i forhold til det norske samfunn.

I denne sammenheng kan vi konstatere at læstadianismen under det 20 århundret relativt sett har mistet mer og mer av sin sosiale betydeles både blant den samiske og norske befolkningen. Under samme periode har den samepolitiske bevegelsen vokst frem og fått stadig større feste blant den samiske befolkningen. I begynnelsen skjedde dette innen den norske politiske strukturen. Etterhvert tok det politiske engagementet seg mer og mer utenomparlamentarisk uttrykk i form av forskjellige samepolitiske krav. Om dette er interrelaterte fenomen eller om det dreier seg om parallelle prosesser har vi imidlertid liten kunnskap om.

Fra begynnelsen av århundret finns det flere eksempler på læstadianske lederskikkelser og predikanter — innen alle av de forskjellige læstadianske fraksjonene — som tok aktiv del i politisk arbeid. Dette skjedde enten i form av partipolitisk arbeid innenfor den etablerte norske partistrukturen, eller genom at man tok del i ulike næringsorganisasjoners arbeid. En av de mest kjente personene er Henrik Kvandal, svært aktiv i samepolitisk arbeid i Ofoten under første del av 1900-tallet.

Denne slags entrepriser, som man finner mange eksempler på under 1920-, 1930-, 1940- og 1950-tallet er nå meget uvanlige. Samtidig som denne typen av lokalt forankrede karrieremuligheter har forsvunnet, har det etnopolitiske engasjementet ofte tatt seg nye uttrykk, noe som blant annet har resulterat i framveksten av den samepolitiske bevegelsen under 1950-, 1960- og 1970-tallet.

Innen dagens læstadianske bevegelse fins inget latent potensial for politisk aksjon annet enn i spørsmål som direkte berører kristen etikk og praksis. Dette forhindrer ikke at også læstadianere tar aktivt del i politisk fraksjonsvirksomhet, men dette skjer nå utelukkende på et eksplisitt uttalt kristent verdigrunnlag og helt uten etnopolitisk argumentasjon.²³

Parallelt med denne utviklingen har det skjedd en endring i den læstadianske retorikken. Den typen av læstadiansk retorikk som i følge Bjørklund fans under slutten av 1800-tallet finner vi ikke idag. Årsaken til dette er ganske enkelt at de materielle forutsetningene for den typen av kulturelle rekodifiseringer som denne retorikken bygde på ikke lengre fins. Ettersom det økonomiske grunnlaget for å skape kontraster mellom befolkningsgruppene ikke lenger foreligger må dagens læstadianske predikanter ta utgangspunkt i andre forhold i sin argumentasjon. Idag skapes de kontrasterende elementene mellom på den ene side *de læstadianske kodeks* og på den annen side *all annen ikke-læstadiansk ideologi* (som gjør krav på å forklare mening og sammenheng).

For de læstadianske predikantene i vår kontekst blir det derfor viktig å avvise den samiske ungdommens etnopolitiske engasjement fordi deres ideologiske kamp blir en metafor for det "ikke-læstadianske". Dette forsterkes naturligvis av det forhold at den mest aktive delen av den samepolitisk engagerte ungdommen tilhører kategorien "sorgløse". Den metonymie effekten i denne sammenheng blir at den samepolitisk aktive ungdommen, i predikantenes øyne, står for *alt* det "ikke-læstadianske". Gjennom sitt nærvær i ulike læstadianske fora bekrefter de gyldigheten i kontrasten mellom "det læstadianske" og "det ikke-læstadianske".

Den politiske dimensjonen i form av "opposisjonsideologi" i forhold til det øvrige samfunn eksisterer altså ikke lengre

innen den læstadianske bevegelsen. En tilsvarende utviklingsprosess som det vi kan se for læstadianismen forutså Worsley for de ulike "millenarian movements" i Melanesia. Når det gjelder bevegelsenes politiske funksjon konkluderer Worsley med følgende påstand "the future of the millenarian movement is to play a passive rather than

an active role in contemporary politics" (Worsley 1968:xliv).

I og med at den politiske opposisjon, som er en del av slike bevegelsers ideologiske grunnlag, over tid tar seg nye uttrykk og blant annet manifesterer seg i rene politiske organisasjoner, mister de religiøse bevegelsene en viktig del av sitt rekrutteringspoten-

Lars Levi Læstadius (1800—1861) genomgick efter nära tjugo år som präst en religiös väckelse och blev upphov till den s.k. læstadianismen. Illustration efter litografi av Ch. Giraud—E. Lasalle, 1839.

sial og sosiale funksjon. De vil, for å holde oss til Worsleys ord "become passive sects in the future" (Worsley 1968:256).

Noter

- ¹ Artikkelen baserer seg på feltarbeid som fant sted i et avgrenset område av Sør-Troms, i begynnelsen av 1980-årene blant "de førstefødte", en av tre hovedretninger innen læstadianismen. Mine beskrivelser refererer seg først og fremst til erfaringer fra denne retningen innen den læstadianske bevegelsen. For en videre drøfting av de ulike fraksjoner innen læstadianismen se Boremann 1954 samt Sivertsen 1955.
- ² Mann, 55 år, bosatt i Fjellbygda hele sitt liv.
- ³ Jfr Torp 1986.
- ⁴ Hætta 1976:110, Paine 1965:9.
- ⁵ Bjørklund 1978.
- ⁶ Jfr Schwimmer 1972 samt Krogstads (1986) analyse av symboler som 'invertering'.
- ⁷ Jfr Paulus' brev til Korintherne: "kvinnene skal ha sitt hode tildekket når hun er i Guds hus".
- ⁸ Jeg benytter betegnelsen "predikantbordet" som en fast betegnelse idet predikantene i forbindelse med samlinger alltid sitter ved ett bord. En slik betegnelse benyttes også blandt læstadianerne.
- ⁹ For en videre forklaring av betegnelsen "eldste" eller "de eldste", se f.eks. Sivertsen 1955 eller Boremann 1954.
- ¹⁰ Læstadianske predikanter reiser alltid parvis utifra bibelens motivering for dette.
- ¹¹ De førstefødte benytter ofte ortodokse begrep og vendinger, og argumenterer for dette med at det gir større grad av opprinnelighet (autensitet), og i forlengelsen av det, sannhet.
- ¹² Kravet om offentlighet gjaldt egentlig at "den angrende synder" i forbindelse med sin omvendelse måtte berette alle sine synder overfor hele menigheten for så å be om alles tilgivelse. Dette kravet ble ytterligere forsterket ved at Johan Raattamaa tilla menigheten å ha "himmelens løsenøkler" ved at "sanne kristene har fått makt til å tilsy syndernes forlatelse". Jfr forøvrig Boremann 1954:129.
- ¹³ Gråt er et svært viktig innslag i "prædiken" blant de "førstefødte". Predikanter som ikke behersker å "kunne gråte" blir betraktet som "kalde" og vil aldri oppnå den samme autoritet som de som kan dette.
- ¹⁴ For en nærmere beskrivelse av "rørelse" i et historisk perspektiv; se Sivertsen 1955:394.

- ¹⁵ På samme vis som det fins sosiale skiller mellom læstadianere og ikke-læstadianere fins det viktige skiller innen læstadianismen. Læstadius delte egentlig menigheten inn i 3 kategorier; "de sorgløse", "de angrende" og "de kristne". For en nærmere kategorisering av menighetene i dagens situasjon; se Nystø 1982 og Torp 1986.
- ¹⁶ Jfr Steinlien 1984.
- ¹⁷ For reisepredikantene er sykebesøk en viktig del av gjerningen i løpet av reisene.
- ¹⁸ Blant de "førstefødte" er det svært viktig at enhver skal føle seg velkommen til deres samlinger. Dette innebærer blandt annet at ingen skal måtte forlate samlingen med "hunger i kropp eller sjel".
- ¹⁹ Jfr Nystø 1982.
- ²⁰ Innberetning fra stiftskap. Jespersen, Lofoten 1969.
- ²¹ Jfr Paine 1965.
- ²² Jfr Paulus, Rom. 12.2.
- ²³ Jfr Steinlien 1984.

Litteratur

- Bjørklund, Ivar, 1978. *Kvæn—same—norsk*. Tromsø: Institutt for samfunnsvitenskap.
- Bjørklund, Ivar, 1986. *Samhandlingsfelt og implikasjons-system — om læstadianisme og sosial endring i Nord-Norge*. Tromsø: Tromsø Museum.
- Boremann, Per, 1954. *Læstadianismen*. Stockholm: Svenska Kyrkans Bokförlag.
- Hætta, O.M. et al., 1976. *Trekk fra Nord-Norges historie*. Oslo: Gyldendals forlag.
- Knutsen, Nils M., 1977. "Carl Schøyen — Nordlandets dikter." I: Carl Schøyen: *Tre stammers mote*. Oslo: Gyldendals forlag.
- Krogstad, Anne, 1986. "Pønkere og symbolendring. Fra ekstern provokasjon til intern moralisme." I: *Tidskrift for samfunnsforskning* nr 6.
- Nystø, S.R., 1982. *Etnisitet og religiøsitet — to uforenelige statuskombinasjoner i etnopolitisk mobilisering?* Tromsø: Institutt for samfunnsvitenskap.
- Otnes, Per, 1970. *Den samiske nasjon*. Oslo: Pax.
- Paine, Robert, 1965. "Læstadianismen og samfunnet." I: *Tidskrift for samfunnsforskning*.
- Paine, Robert, 1988. "Grace out of Stigma. The Cultural Self-Management of a Saami Congregation." I: *Ethnologica Europea* XVIII:161—178.
- Sivertsen, Dagmar, 1955. *Læstadianismen i Norge*. Oslo: Land og kirke.
- Schwimmer, Eric G., 1972. "Symbolic Competition." I: *Antropologica*, vol. 14. Ottawa.
- Steinlien, Øystein, 1984. *Kulturell endring og etnisk kontinuitet*. Tromsø: Institutt for samfunnsvitenskap.

Torp, Eivind, 1986. *Fra markafinn til same. Etnopolitisk mobilisering i en læstadiansk kontekst*. Tromsø: Institutt for samfunnsvitenskap.

Worsley, Peter, 1968. *The Trumpet Shall Sound. A Study of "Cargo" Cults in Melanesia*. New York: Schocken Books.

Summary

"A Light in the Darkness of This World"
The Laestadian Codex and Modern Society

Laestadianism is an evangelical and fundamentalist movement within the Lutheran Church, located

primarily in northern Fenno-Scandinavia. In a historic perspective, the movement's stronghold is to be found in Saami- and Finnish-language communities. Thus in several studies the movement has been analyzed in light of theories of millenarian movements with the onus on the ethno-political aspects of the movement. The present article provides an example of how local political demands from the Saami are rejected by the Laestadian movement. Against that backdrop the author argues that the Laestadian movement, with the development of Saami political organizations, has lost its previous function as an oppositional ideology and nowadays functions simply as a religious sect.

Övers. Stephen Fruitman